Бутнік-Сіверський О.Б.,
д.е.н., професор головний науковий співробітник сектору комерціалізації ОІВ відділу промислової власності та комерціалізації ОІВ Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України, академік АТН України та академік УАН, завідувач кафедри економіки, обліку та фінансів Інституту післядипломної освіти НУХТ (м. Київ, Україна)

ЗМІСТ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ ЦИФРОВІЗАЦІЯ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД

Сьогодні використання термінів «цифрова економіка» та «цифровізація економіки» характеризує загальні тенденції формування, становлення та розвитку інноваційної економіки в напряму цифрового економічного простору. За змістом термінів «цифрова економіка» та «цифровізація економіки» є різними та не ідентичними, так як, з нашої позиції, мають різну економіко-правову природу наповнення. Вони не мають усталеного визначення серед науковців та несуть різне змістовне навантаження у відповідних нормативних актах, шо підкреслює відсутність чіткого та універсального уявлення, які складові повинні бути враховані при їх визначенні. На цьому акцентують увагу науковці Кузнєцова А.Я. та Чмерук Г.Г.[1], Вінник О. М. [2], Левицька Н.О. [3], Мілаш В. [4] та інші.

Науковці Кузнецова А.Я. та Чмерук Г.Г., узагальнюючи окремі погляди щодо дефініції поняття «цифрова економіка» та проаналізував елементи, що стосуються концептуалізації цифрової економіки, виявили дві важливі ознаки. По-перше, диференціація цифрової економіки на компоненти. При цьому визначено, що в літературі немає чіткого та універсального уявлення, які складники повинні бути включені під час вимірювання цифрової економіки. Друга особливість — це неявне визнання нечітких меж цифрової економіки [1, 34].

З позиції економіко-правового погляду, доцільно розглянути зміст понять «цифровізація економіки» та «цифрова економіка», як нова конструкція при подальшому просуванні до нової економіки, яку розглядають на загальному рівні, як цифрова економіка або більш ширше — цифрова держава: Дія — це наймасштабніший цифровий проєкт сучасної України, який реалізується спільно з Міністерством цифрової трансформації України. На меті — зробити спілкування громадян і бізнесу з державою зручним, прозорим та людяним [5].

Під *«цифровізованою економікою»*, науковці Кузнєцова А.Я. та Чмерук Г.Г., розуміють як *«частину економічної діяльності, яка здійснюється суб'єктами господарювання з допомогою інтенсивного використання інформаційно-комунікаційних та новітніх цифро-*

вих технологій» [1, 38–39]. Тут ключовими є *інформаційно-комунікаційні та новітні цифрові технології*, як частина економічної діяльності суб'єктів господарювання у вигляді надання цифрових послуг на потреби суспільства та інформаційно-комунікативна діяльність у державному управлінні.

Як зазначає Дегтяр О. А. [6], інформаційно-комунікативну діяльність можна представити у вигляді процесу передачі інформації від джерела (комунікатора) до одержувача (реципієнту) за допомогою певного каналу, що передбачає наявність «зворотного зв'язку», тобто отримання комунікатором інформації про те, якою мірою і з якою якістю реципієнт отримав, засвоїв і сприйняв відповідну інформацію, які думки вона в нього викликала. Якщо цей процес представити у вигляді системи і застосувати системний підхід [7], то можна виділити в ній низку таких елементів:

- суб'єкти комунікативного процесу — відправник і одержувач повідомлення (комунікатор і реципієнт);
- засоби комунікації — код, який використовується для передачі інформації в знаковій формі (слова, картини, графіки тощо);
- канали комунікації, якими передається повідомлення від комунікатора до реципієнта (лист, телефон, радіо, телебачення, інтернет тощо);
- предмет комунікації (певне явище, подія) і повідомлення, яке його відображає (стаття, радіопередача, телевізійний сюжет тощо);
- ефекти комунікації — зміни внутрішнього стану суб'єктів комунікативного процесу, в їхніх взаєминах або в їх діях, наслідки комунікації.

Таким чином, зазначає Дегтяр О. А., можна відзначити, що інформаційно-комунікативна діяльність у державному управлінні — це, *по-перше*, система обміну інформацією між органами державної влади та населенням, організаціями різних форм власності за допомогою спеціальної системи символів, кодів, засобів та організаційних форм; а *по-друге*, соціальна взаємодія, що має низку специфічних властивостей і ознак, спрямована на регулювання поведінки людей, роботи інститутів державної влади заради досягнення певної мети.

Як видно з наведеного визначення, *«цифровізована економіка»* розглядається як стан або *«цифровізація економіки»* — скоріше як процес, яка/який спирається на інформаційно-комунікаційну діяльність з використанням новітніх цифрових технологій, спираючись на відповідний цифровий зв'язок, що є областю техніки, пов'язаної з передачею цифрових даних на відстань. Сучасні системи цифрового зв'язку використовують кабельні (у тому числі волоконно-оптичні), супутникові, радіорелейні і інші лінії зв'язку. На наш погляд, більш поширеним за змістом буде «цифровізація економіки», як процес інформаційно-комунікаційної діяльності з використанням новітніх

цифрових технологій на основі цифрових зв'язків. Цифровізація — насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікацій-ного обміну між ними, що фактично уможливлює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [8]

У цьому процесі здійснюється обробка статистичної та іншої інформації соціального спрямування на основі створення *людино-цифрових систем*, з ознакою «людино-машинні системи є соціальними системами» [9,с. 5]. Тут домінує цифровізація (використання цифрових технологій на комп'ютерних носіях) на різних рівнях управління, де формується людино-цифрове середовище з використанням цифрових технологій за відповідним спрямуванням, де також домінують *цифрові права* — права людини, які полягають в праві людей на доступ, використання, створення і публікацію цифрових творів, доступ і використання комп'ютерів та інших електронних пристроїв, а також комунікаційних мереж, зокрема, до мережі інтернет.

Одночасно, цифровізація економіки не передбачає цифрові інновації та цифрові бізнес-моделі, які передбачають формування у сучасному світі на основі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) новий технологічний базис суспільства.

Виходячи з зазначеного, Оксана Вінник, справедливо зауважує, що «відсутність в Україні кодифікаційного акта в цій сфері частково компенсується численними актами законодавства, деякі з яких спеціально присвячені окремим аспектам відносин сфери цифрової економіки» [10, 163], які на нашу думку, з економіко-правового погляду законодавчо закріплюють формування людино-цифрове середовище та відповідні цифрові права та відносини. До них віднесено:

Закони України «Про електронну комерцію» в редакції 01.01.2022 р. [11], який визначає організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні, встановлює порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-комунікаційних систем та визначає права і обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції;

Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» в редакції 01.01.2022 р. [12], який встановлює основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів;

Закон України «Про електронні довірчі послуги» в редакції 01.01.2022 р. [13], який визначає правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг, у тому числі транскордонних, права та обов'язки суб'єктів правових відносин у сфері електронних довірчих послуг, порядок здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, а також правові та організаційні засади здійснення електронної ідентифікації;

Закон України «Про доступ до публічної інформації» в редакції 19.02.2022 р. [14], який визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес [а саме передбачено, що доступ до інформації забезпечується шляхом систематичного та оперативного оприлюднення інформації: в офіційних друкованих виданнях; на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет; на єдиному державному веб-порталі відкритих даних];

Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» в редакції 07.05.2022 р. [15], який регулює відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців [а саме передбачено створення Єдиного державного реєстру] та інші.

Підсумовуючи зазначене, на наш погляд, під *цифровізацією економіки розуміємо створення людино-цифрового середовища, в якому здійснюється процес передачі інформації від джерела (комунікатора) до одержувача (реципієнту) з метою забезпечення інформаційно-комунікаційної діяльності з використанням новітніх цифрових технологій та цифрового зв'язку з додержанням цифрового права.*

Реальним поштовхом розвитку *цифровізації економіки* в напряму формування *цифрової економіки*, як наступний етап просування до нової економіки, стало прийняття 2021 р. Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [16], яким визначено організаційні, правові та фінансові засади функціонування правового режиму Дія Сіті, що запроваджується з метою стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні шляхом створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій, а також талановитих спеціалістів.

Під *«цифровою економікою»* науковці Кузнєцова А.Я. та Чмерук Г.Г., *мають на увазі економічну діяльність, яка виникла лише завдяки новітнім цифровим технологіям та базується на використанні нових цифрових бізнес-моделей і в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані як числові, так і текстові»* [1, 38]

Досить часто, зазначають Кузнєцова А.Я. та Чмерук Г.Г., в такій діяльності відбувається трансформація існуючих бізнес-моделей в сторону інноваційних. Це широкомасштабне визначення цифровізованої економіки охоплює електронний бізнес (бізнес-операції з підтримкою ІКТ) та його підмножину — електронну комерцію (зовнішні бізнес-операції з підтримкою ІКТ), використання цифрових

автоматизованих технологій у виробництві і сільському господарстві, які базуються на новітніх цифрових технологіях (НЦТ) (сюди включають промисловість 4.0 та точне землеробство тощо). Сюди ж слід також віднести і фінтех — сегмент, який знаходиться на перетині секторів фінансових послуг і технологій [1, с.39]. Чинниками впровадження, зазначає Левицька Н.О., завдяки розвитку цифрової економіки інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери господарського життя є: інтернет речей (Internet of things), штучний інтелект та машинне навчання (Artificial intelligence & Deep learning), технології на принципах розподіленого реєстру (Blockchain), «хмарні» комп'ютерні сервіси й обчислення (Cloud computing), «розумні» комплекси та пристрої (Smart everything), Великі дані (Big Data), віртуальна та доповнена реальність (Augmented & additive reality), сучасні біоінженері технології (Biotech), системи кібербезпеки (Cybersecurity), соціальні мережі (Facebook, Twitter), цифрові двійники (Digital twins), цифрові технологічні платформи (агрегатори). Усе це сучасні напрями «цифровізації» (цифрової трансформації), якими охоплений уже весь світ [3, 26].

Відповідно до нової редакції Міжнародної стандартної галузевої класифікації усіх видів економічної діяльності – International Standard Industrial Classification of All Economic Activities – ISIC, Rev. 4 [17] розробленої у 2008 р. ООН, зазначають науковці Кузнєцова А.Я. та Чмерук Г.Г., загальний принцип ідентифікації видів діяльності ІКТ полягає в такому: види діяльності ІКТ включають виробництво продуктів (товарів та послуг), що мають на меті здійснення або дозвіл на обробку та передачу інформації електронними засобами, включаючи передачу та візуальну презентацію [1, 36]. Технологічне забезпечення цифрової економіки формують технології, які за функціональними рисами можна розділити на три групи [18]: 1. Технології з роботи з даними. 2. Технології у сфері виробництва. 3. Технології у сфері взаємодії з навколишнім середовищем.

Цифрові технології, узагальнюють науковці Кузнєцова А.Я. та Чмерук Г.Г., не тільки формують нового користувача, розвивають маркетинговий інструментарій, але і формують передумови і необхідні умови для радикальної модернізації виробничої, організаційної і технологічної бази підприємств. Таким чином, технічні, організаційні та технологічні зміни, що відбуваються, масова і масштабна інформатизація перетворюють не тільки виробничу сферу, а й ланцюжок створення цінності [1, 37].

Не вдаючись у деталі формування складної економічної категорії, на наш погляд, *під цифровою економікою розуміємо трансформаційні зміни існуючих та розвиток нових бізнес-моделей з використанням новітніх цифрових технологій у сферах господарсько-виробничої (підприємницький) діяльності, які забезпечують новий рівень технічних, технологічних, організаційних, правових*

та фінансових можливостей цифровізації з посиленням інформаційно-комунікаційних технологій та масштабу інформатизації.

Під «бізнес-моделлю» з використанням новітніх цифрових технологій, підтримуючи погляд науковці Кузнецова А.Я. та Чмерук Г.Г., ми розуміємо, яким чином компанія-інноватор здійснює свою інноваційну підприємницьку діяльність в цифровій економіці: створює споживчу цінність і додану вартість, доводить її до споживача, взаємодіє з бізнес-партнерами і отримує від цієї діяльності прибуток, задовольняючи запити стейкхолдерів. І власне нові бізнес-моделі з використанням новітніх цифрових технологій є наступним шаром цифрової економіки, який базується на секторах ІКТ та НЦТ з урахування майнових прав інтелектуальної власності.

На наш погляд, для подальшого розвитку та впровадження цифрової економіки з позиції її предметності та правового регулювання, як на етапі цифровізації економіки так і цифрової економіки, потрібне дослідження проблеми ***права цифрової економіки***, за визначенням Вінник Оксани [2, 160], як (1) підгалузі господарського права, що визначає специфіку відносин цифровізації в економічній сфері країни та пов'язані з цим проблеми правового регулювання, (2) як підгалузі господарського законодавства, що складається з актів законодавства та правових норм, які регулюють ці відносини з урахуванням їхньої специфіки; (3) як напряму господарсько-правової науки, що вивчає становлення, їх перспективний розвиток з метою визначення характерних рис, переваг та ризиків цифровізації та напрацювання рекомендацій для законодавця щодо оптимальних шляхів удосконалення правового регулювання цих складних відносин.

Список використаних джерел:

1. Кузнєцова А.Я., Чмерук Г.Г. Теоретичні підходи до визначення цифрової економіки./ проблеми системного підходу в економіці / Проблеми системного підходу в економіці. Випуск № 6 (74), 2019. С. 157–163. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/6_74_1_2019_ukr/5.pdf.

2. Вінник Оксана. Право цифрової економіки./Підприємство, господарство і право № 6, 2021. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/25.pdf.

3. Левицька Н.О., Сучасні тенденці ї розвитку нормативно-правового регулювання цифрової економіки / Юридичний науковий електронний журнал № 5, 2019. С. 26–29. URL: http://www.lsej.org.ua/ 5_2019/6.pdf.

4. Мілаш Вікторія. Регулювання відносин у сфері цифрової економіки: проблеми термінології / Підприємство, господарство і право № 11, 2017. URL: http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/11/35.pdf.